

STERBEN WERD'ICH, UM ZU LEBEN!

SYMPHONIE NR. 2 IN C (1888-1894) 'AUFERSTEHUNG'

- Allegro maestoso. Mit durchaus ernstem un feierlichem Ausdruck
- Andante moderato. Sehr gemächlich. Nie eilen
- In ruhig fließender Bewegung
- Urlicht. Sehr feierlich, aber schlicht (Choralmässig)
- Im Tempo des Scherzos. Wild herausfahrend – Langsam – Allegro energico – Langsam

Heel Duitsland verkeerde in diepe rouw na het overlijden van Keizer Wilhelm I begin 1888. Alle theaters waren gesloten. In deze periode vond Gustav Mahler, *Kapellmeister* van het Neue Stadttheater, de rust en de inspiratie tot componeren van zijn Eerste symfonie. De inkt van zijn Eerste symfonie is nog amper droog als Mahler aan zijn Tweede symfonie begint. Het eerste deel ervan voltooit hij in augustus. Terwijl Mahler zijn Eerste symfonie in recordtijd heeft geschreven, laat de voltooiing van zijn Tweede zes jaar op zich wachten.

Ondertussen geeft Mahler het eerste deel van de Tweede uit als symfonisch gedicht, getiteld *Todtenfeier*. De titel is ontleend aan een episch gedicht van de Pool Adam Mickiewicz, dat zojuist in een Duitse vertaling was geschreven. 'Eigenlijk sluit mijn Tweede symfonie meteen aan op de Eerste,' schreef Mahler op 26 maart 1896 aan componist en muziekcriticus Max Marschalk. 'Het is de held uit mijn Eerste symfonie die ik hier ten grave draag,' aldus de componist. Toch zou *Todtenfeier* vooralsnog als zelfstandig werk door het leven gaan. Pas in de zomer van 1893 pakt Mahler zijn Tweede symfonie weer op. Het drukke leven als dirigent van een operatheater geeft hem geen tijd en rust om ook te componeren. Daar zal hij voortaan het zomerreces voor gebruiken. In 1893 brengt Mahler de zomer door

in Steinbach aan de Attersee in de buurt van Salzburg. Hij laat er op een schiereilandje in de buurt van zijn zomerverblijf een *Komponierhäuschen* bouwen. Daar schrijft hij die zomer vier *Wunderhorn*-liederen en het tweede en derde deel van de Tweede symfonie. Als vierde deel – en introductie tot de finale van de symfonie gebruikt hij het *Wunderhorn*-lied *Urlicht*. De finale zelf laat nog even op zich wachten.

Verlossing

Mahler stelt zich een grote apotheose als finale van de Tweede voor. Hij overweegt, in navolging van Beethoven, een koor in het slotdeel te introduceren. Een geschikte tekst kan hij echter zo snel niet vinden. Hij doorzoekt de wereldliteratuur, maar zelfs in de Bijbel vindt hij geen 'verlossende' tekst waarmee hij zijn Tweede kan afsluiten.

In februari 1894 gaat Mahler naar een herdenkingsbijeenkomst voor de beroemde dirigent en voorvechter van hedendaagse muziek Hans von Bülow, die op 12 februari is overleden. (Toen Mahler hem in 1891 *Todtenfeier* op de piano voorspelde, stopte Bülow zijn oren demonstratief dicht. 'Als dit wat ik gehoord heb muziek is, dan begrijp ik niets van muziek. Hierbij vergeleken is *Tristan* een Haydn-symfonie,' liet hij Mahler weten.) Tijdens de bijeenkomst zingt het koor Klopstocks *Auferstehungs*-koraal. 'Alsof ik door de bliksem werd getroffen. Alles viel op zijn plek en ik het stond me heel duidelijk voor ogen hoe het moest.' Meteen na de dienst zet Mahler een paar ideeën op papier. In de zomer van 1894, die hij weer in Steinbach doorbrengt, werkt hij deze in drie weken tijd uit tot een groots opgezette finale voor sopraan, alt, gemengd koor, orgel, groot orkest en een *Fernorchester* dat uit vier hoorns, vier trompetten en slagwerk bestaat.

De eerste drie, instrumentale, delen brengt Mahler op 4 maart 1895 in Berlijn in première. De zaal is half leeg en

de critici hebben nauwelijks een goed woord over voor de componist en zijn schepping. Mahler laat zich echter niet ontmoedigen en met financiële ondersteuning van twee weldoeners uit Hamburg kan hij op 13 december 1895 zijn Tweede symfonie compleet uitvoeren in Berlijn. Kaarten worden er nauwelijks verkocht en op de dag van het concert worden er gratis kaarten uitgedeeld. Het publiek reageert enthousiast, de critici reageren met de nodige reserves.

De Tweede symfonie is het eerste werk van Mahler dat buiten Duitstalige landen wordt uitgevoerd: op 22 januari 1899 gaat de symfonie onder leiding van Sylvain Dupuis in Luik. De uitvoering onder Mahler in München zort voor de nodige beroering. Langzaam maar zeker wordt Mahler, die een grote reputatie als dirigent geniet, ook als componist erkend.

Het programma

Mahler realiseert zich maar al te goed dat zijn symfonieën niet voor iedereen meteen toegankelijk zijn. Daarom schrijft hij bij zijn Tweede, zij het met de nodige tegenzin, een programma waarin hij het werk toelicht. In het eerste deel, een dodenmars, wordt de held uit de Eerste naar zijn laatste rustplaats gebracht: 'We staan aan het graf van een geliefde persoon. Zijn leven, strijd, lijden en streven trekken nog eenmaal voor de laatste keer aan ons geestesoog voorbij. En nu, op dit ernstige en diep aangrijpende ogenblik, nu we al het verwarrende en laag-bij-de-grondse van het dagelijkse leven als een deken van ons afwerpen, wordt ons hart gegrepen door een angstaanjagend ernstige stem waaraan we anders in het leven van alledag nauwelijks aandacht schenken: "Wat nu? Wat is het leven – en nu deze dood? Is er leven na de dood? Is dit alles slechts een verwarde droom, of hebben dit leven en deze dood een betekenis?" En we moeten deze vraag beantwoorden willen we verder kunnen leven.'

Het tweede en derde deel, een Scherzo, kunnen als intermezzo beschouwd worden. Het tweede is een herinnering aldus de componist: 'Een zonnestraal, puur en wolkenloos, uit het leven van de held. Je zal zeker de ervaring hebben gehad iemand te begraven die je dierbaar was, en dan, op de weg terug, verscheen plotseling een lang vergeten uur van gedeeld geluk voor je geestesoog, als het ware een zonnestraal je ziel in sturend – niet verduisterd door enige schaduw – en je vergat bijna wat er zojuist gebeurd was. Het scherzo: Wanneer je van een afstand door een raam naar een dans kijkt, zonder de muziek te horen, dan lijken de draaiende en buigende bewegingen van de paren

zinloos omdat je het ritme niet te pakken hebt dat de sleutel tot alles vormt. Je moet je voorstellen dat voor iemand die zijn identiteit en geluk heeft verloren de wereld er zo uit ziet – vervormd en krankzinnig, zoals gereflecteerd in een holle spiegel. Het Scherzo eindigt met de angstaanjagende schreeuw van deze gekwelde ziel.' *Urlicht* is 'de ontroerende stem van het naïeve geloof klinkt in zijn oor: "Ik ben van God en wil terug naar God! God zal mij een lichtje geven, zal me verlichten tot in het eeuwig zalig leven."

De finale is het dramatische hoogtepunt van de symfonie waarin de componist opnieuw, net als in het openingsdeel, levensvragen stelt. 'De stem van de roepende is te horen: het einde van alle levende wezens is aanstaande. Het laatste oordeel wordt aangekondigd en de hele verschrikking van de dag der dagen is begonnen. De aarde beeft, graven barsten open, de doden verrijzen en gaan voort in een eindeloze stoet. De groten en kleinen der aarde, koningen en bedelaars, de rechtvaardigen en goddelozen – allen maken die pelgrimstocht: de roep om genade klinkt angstaanjagend in onze oren. Het schreeuwen wordt nog verschrikkelijker – onze zintuigen begeven het en ieder bewustzijn bezwijkt bij het naderen van het eeuwige oordeel. Het grote appèl wordt gehoord: de trompetten van de Apocalyps roepen. In het midden van de vreselijke stilte denken we heel in de verte een nachtegaal te horen, als een laatste huiverende echo van het aardse leven! Zacht klinkt daar een koor van heiligen en hemelbewoners: "Opstaan, ja gij zult opstaan". Daar verschijnt de glorie van God! Een prachtig liefelijk licht dringt door tot diep in ons hart – alles is vredig en verrukkelijk! En zie: er is geen straf en geen beloning! Een almachtig gevoel van liefde verlicht ons bestaan met gezegende kennis!'

Henriette Straub